

DROBNOSTI

ČEŠI V ZELOVĚ V LETECH 1945–1947

JAROSLAV VACULÍK

Based on the study of archive sources, the presented article describes the life of the Czech minority in Zelów, Poland, between 1945 and 1947.

Key words: Poland; Zelów; Czech minority; 1945–1947.

Úvod

Varšavský centrální historický archiv obsahuje zajímavé informace o činnosti českého reformovaného evangelického sboru v polském Zelově po roce 1945, tedy v období probíhající reemigrace krajanů do ČSR. Cílem této stati je seznámení čtenářů s podrobnostmi, které nepřiblížila dosavadní odborná literatura uvedená v poznámkovém aparátu.

Na území ruského záboru (tzv. Kongresovky) bylo podle prvního ruského sčítání lidu v roce 1897 napočteno 6450 Čechů, především v gubernii Piotrkovské (Zelov) 4987, z toho 683 ve městech. Ve Varšavské gubernii žilo 880 Čechů, z toho 563 ve městech, v Lublinské gubernii 306 Čechů, v Sedlecké 105. Podle náboženství bylo 2675 reformovaných, 2485 římskokatolíků a 1067 luteránů. K zemědělství příslušelo 4475 Čechů. Nejvýznamnější českou lokalitou v Kongresovce byl Zelov, který se nacházel 14 km od města Łask na železniční trati Varšava – Kališ. Zdejší Češi se věnovali zemědělství a tkalcovství. V roce 1876 mělo městečko Zelov již 2850 obyvatel, dalších 1200 žilo v přilehlých vesnicích Zelówek, Pożdżenice, Josefатов, Ignácov, Veronika, Č. Les, Bujny, Faustynov a Kucov. Posledně jmenovaná lokalita byla založena v roce 1909 asi 30 km od Zelova a měla 440 obyvatel. Češi byli evangelíky reformovaného vyznání a v roce 1846 si v Zelově postavili kostelík.¹

Po 1. světové válce období textilní průmysl na Lodžsku trpěl důsledky válečných událostí a ztrátou dosavadních trhů. V Zelově malé dílny, které většinu své produkce realizovaly na místním trhu, prožívaly v tomto období konjunkturu. V roce 1926 v Zelově působilo 2500 tkalců, asi 2/3 produktivního obyvatelstva se zabývaly tkalcovstvím. Od poloviny 20. let zde probíhal proces koncentrace výroby. V roce 1924 Čech Vladislav Gosiorovský založil podnik Výroba bavlněných tkanin a Josef Jersák vybudoval v letech 1925–1926 továrnu, ve které zaměstnával 280 dělníků. V roce 1927 vznikl další podnik, a to Ludvíka Rejcherta, a v roce 1929 pak továrna Pavla Reclara. Postupně se rozšiřoval sortiment vyráběných tkanin. Velká hospodářská krize však vedla ke značnému poklesu zaměstnanosti v textilním průmyslu na Lodžsku.²

¹ ŠTĚŘÍKOVÁ, E.: Zelów. Česká exulantská obec v Polsku. Praha 2010, s. 29–37. Blíže o Zelově srv. GÓRAL, J.–KOTEWICZ, R.–TOBJAŃSKI, Z.: Zarys dziejów Zelówa. Zelów 1987; JADWISZCZAK, J.: Społeczeństwo Zelowa w XIX i początku XX wieku. Zelów 2003.

² Podrobněji GÓRAL, J. – KOTEWICZ, R. – TOBJAŃSKI, Z.: c. d.

Většina českých dětí navštěvovala státní školy s polským vyučovacím jazykem. Evangelici organizovali při svých sborech školy s českou výukou náboženství. V jedné ze dvou základních škol v Zelově byla vyučovacím jazykem čeština. Tato původně čtyřtřídní škola byla postupně rozšířena na úplnou sedmitřídní. Mnoho dětí zelovských tkalců však vůbec do školy nechodilo, neboť často vypomáhaly doma při tkalcovských pracích. Situaci nezlepšily ani administrativní tresty. V roce 1923 bylo za neomluvenou absenci jejich dětí ve škole potrestáno 61 chalupníků, v roce 1924 celkem 42.

V Zelově tamní evangelicko-reformovaný sbor vybudoval na náměstí dům s knihovnou, čítárnou a sálem. Při evangelických sborech ve Varšavě, Lodži, Żyrardově a Zelově existovaly chóry, které měly ve svém repertoáru vedle náboženských také světské písně. V centrálním Polsku převažovali Češi evangelicko-reformovaného vyznání. Udržovali tradice českých bratří a prostřednictvím české liturgie kultivovali český jazyk, organizovali školství v tomto jazyce a prováděli rozsáhlou vydavatelskou činnost. Jejich farnosti na Volyni náležely pod synod ve Vilně, ale reformovaní evangelici ze Zelova, Kucova a Lodže patřili k synodu ve Varšavě. V Zelově do sborů evangelicko-reformovaného (2719 členů), svobodných reformovaných (60), baptistů (997) a metodistů (57) patřili výlučně Češi. O české protestanty v Polsku pečovaly z ČSR Kostnická a Misijní jednota. Již při sčítání lidu v roce 1921 byli v Zelově zjištěni dva obyvatelé bez vyznání, jejich počet se zvětšil ve 30. letech, kdy se dokonce pokusili založit jakousi církev nevěřících, protože podle polských zákonů musely být sňatky uzavírány v kostele. Také rodné listy nově narozených dětí vystavovaly pouze farnosti.

Léta 1945–1947

Češi ze Zelova již v březnu 1945 zaslali dopis prezidentu republiky E. Benešovi, v němž vyjádřili přání vstoupit do československých vojenských jednotek a své rozhodnutí vrátit se po válce do vlasti. V Zelově, Lodži, Kucově a Faustynově žilo asi 6000 Čechů.

V říjnu 1945 odjelo ze Zelova 1661 osob. S sebou vzali jen nejnútnejší věci jako šaty, prádlo a peníze, vše ostatní zanechali na místě. Lodžský vojvoda reemigrantům povolil jen 170 kg zavazadel pro tříčlennou rodinu a 300 kg pro početnější rodinu a 1000 zlotých. Někteří krajané ze Zelova reemigrovali do ČSR 2–3×, aby si po částech odvezli svůj movitý majetek.³

Zelovský evangelicko-reformovaný sbor spravoval od roku 1939 kněz Jaroslav Nevečeřal, kterému pomáhali v Zelově kantor Kamil Jersák a v Požděnicích Vilém Novák. Duchovní také administroval filiálku v Kucově a dojížděl do 11 km vzdáleného Faustynova. V Zelově byl k dispozici zděný kostel z roku 1825, stará fara se sálem a nová fara postavená v roce 1945. Farnost disponovala také patrovým zděným domem pro penzisty, 10,5 ha půdy a pečovala o hřbitov. Další hřbitov v Požděnicích byl společný s německými luterány a farnost zde měla dřevěný domek, stodolu a 1,5 ha půdy. Rovněž ve Faustynově byl hřbitov a k farnosti patřil les a 24 ha půdy. V důsledku nestabilní bezpečnostní situace v roce 1945 a agitace bývalého zelovského faráře Radechovského, který musel v roce 1945 opustit Polsko, reemigrovalo ze Zelova 3500 osob a zůstalo jen 500 členů sboru. Odjeli také oba kantoři – Jersák ze Zelova a Novák z Požděnic. Asi dvacet osob se v roce 1947 z Čech vrátilo.⁴

Každou neděli probíhaly v Zelově dopolední bohoslužby, konala se nedělní škola a scházelo se Sdružení evangelické mládeže. Dvakrát týdně probíhaly ve škole hodiny náboženství.

³ Lidová demokracie, 1. 12. 1945.

⁴ Archiwum Akt Nowych Warszawa, fond Ministerstwo Administracji Publicznej, 1061, Akta Departamentu Wyznaniowego, Sprawy Kościoła Ewangelicko Reformowanego, dopis superintendenta z ledna 1946.

S odchodem velkého počtu věřících do ČSR klesl také počet podaných svátostí. Jestliže v roce 1945 proběhlo 179 křtů, 68 svateb, 45 pohřbů, 122 prvních svatých přijímání a pět konfirmací (biřmování), pak v roce 1947 to bylo jen šest křtů, sedm sňatků, 19 pohřbů, 36 prvních přijímání a 11 konfirmací.⁵

Na zasedání synody Evangelické reformované církve v Polsku 16. ledna 1949 vystoupil Josef Nevečeřal v záležitosti duchovní správy neodsunutých německých luteránů, kteří žili na Zelovsku a neměli k dispozici vlastního kněze. Žádali ho, aby křtil jejich děti, prováděl pohřby a připravoval mládež ke konfirmaci. Nevečeřal měl obavy, aby nebyl obviňován, že přetahuje luterány ke kalvínům, a proto bylo rozhodnuto, že je nezbytná dohoda s evangelicko-augsburskou konzistoří.⁶ Zelovský duchovní J. Nevečeřal byl na tomto zasedání navržen do funkce superintendenta Evangelické reformované církve v Polsku, ale kandidatury se vzdal ve prospěch polského kandidáta Kazimierze Ostachiewiczze.⁷

Faktickou filiálkou zelovské farnosti byla neobsazená farnost v Kucově v okrese Piotrków (gmina Kleszczów), kterou tvořilo 430 rolníků českého původu. Jejím administrátorem byl zelovský duchovní Jaroslav Nevečeřal. Zdejší evangelíci si vystavěli zděný kostel a patrovou faru se čtyřmi pokoji a sálem. Ke kucovské farnosti patřilo také 7,5 ha orné půdy.

Poválečná léta byla ve znamení reemigrace zelovských i kucovských českých reformovaných evangelíků, kteří ji dávali přednost před dalším pobytem mezi polskými katolíky. Z Kucova do dubna 1946 vyjelo okolo 200 osob vedených dosavadním kantorem Horákem. Novým kantorem se stal Miroslav Bureš, který ale také již v květnu 1946 reemigroval. V červnu 1946 byl funkcí kantora pověřen 77-letý důchodce Jan Nevečeřal.

Početní stav kucovského sboru se snížil na 230 osob, což negativně ovlivnilo množství finančních prostředků, které byly nezbytné především na plat nového mladšího kantora. Nicméně i v průběhu roku 1947 probíhaly v Kucově každou neděli dopolední bohoslužby, konala se nedělní škola a pracovalo Sdružení evangelické mládeže. V týdnu probíhaly ve škole hodiny náboženství. Nákladem 66 tisíc zlotých byl vybilen kostel.

S ohledem na nižší počet věřících, kteří se neodstěhovali do Čech, klesl počet bohoslužebných úkonů. Jestliže v roce 1945, kdy v Kucově bylo 430 věřících, proběhlo 26 křtů, 15 svateb, 10 pohřbů, 45 prvních svatých přijímání a šest konfirmací, pak v roce 1947 za přítomnosti 230 věřících se uskutečnil jen jeden křest, jedna svatba, čtyři pohřby, 25 prvních přijímání a čtyři konfirmace.⁸

Závěr

Zelovští Češi byli první skupinou českých emigrantů, kteří přišli na etnicky polské území. Zelov zaznamenal největší konjunkturu v první polovině 19. století, a to díky rozvoji textilního průmyslu. Zdejší Češi byli především řemeslníky a dělníky. Někteří se v polském prostředí asimilovali, ale většina si zachovala jazyk, tradice a evangelickou víru. Situace se změnila po 2. světové válce, kdy ČSR vyzvala krajany k návratu do staré vlasti a v Polsku se postupně upevňovala moc tamních komunistů.

⁵ Tamtéž, zpráva J. Nevečeřala z 12. 12. 1947.

⁶ Tamtéž, protokol ze zasedání synodu 16. 1. 1949.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž, zpráva Jaroslava Nevečeřala z 12. 12. 1947.

prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: vaculik@ped.muni.cz